

ماجرای جهازبران دختر ناصرالدین شاه با فیل در بازارچه

بازارچه‌های سنگلج می‌توان به بازارچه میرزا یوسف (مربوط به میرزا یوسف مستوفی الممالک، بازارچه حاج حیدر، بازارچه معیر الممالک، بازارچه میرزا حسین خان، بازارچه میرزا زمان کردستانی، بازارچه قوام‌الدوله و بازارچه آصف‌الدوله اشاره کرد. درباره بازارچه آصف‌الدوله، مرحوم ناصر تکمیل همایون، پژوهشگر و تاریخ‌نگار برجسته می‌نویسد: «در مورد این بازارچه می‌گویند چون جهیز به دختر ناصرالدین‌شاه را برای معیر الممالک روی فیل می‌آوردند و آن حیوان با آن همه بار نمی‌توانست داخل بازارچه شود، دستور داد سقف بازارچه را خراب کنند تا فیل به آسانی از آن عبور کند.» به گفته نصرالله حدادی، از سال ۱۳۰۶ تا سال ۱۳۱۴ شمسی کم‌کم بازارچه‌های تهران یکی پس از دیگری تخریب شدند و بازارچه‌های محله سنگلج هم در این بین جان سالم به در نبردند.

برای مثال در بازارچه صندوق خانه سنگلج به دلیل وجود دکان‌های ساخت صندوقچه چوبی کم‌کم بازارچه صندوق خانه پدید آمد؛ هر چند دیگر اثری از این بازارچه نیست. نصرالله حدادی، تهران پژوه در باره بازارچه‌های سنگلج می‌گوید: «در هر گذر و کوچه‌ای از هر شغلی یکی دایر بود. نانوايي و قصابي، کشک‌سایي و ماست‌بندی، حمامی و بقالی و ... خلاصه در بازارچه‌های سنگلج همه جور شغلی یافت می‌شد. محله سنگلج شلوغ‌ترین محله تهران قدیم بود و مهاجران زیادی هم داشت. اکثر مهاجران سعی می‌کردند در یک محدوده باشند و در یک بازارچه مشغول شوند. گاهی هم بازارچه‌ای به اسم بزرگ خاندان یک قوم بود.» میدان‌داران بیشتر زوارهای اردستانی بودند و تبریزی‌ها هم اغلب تجارت می‌کردند. از معروف‌ترین

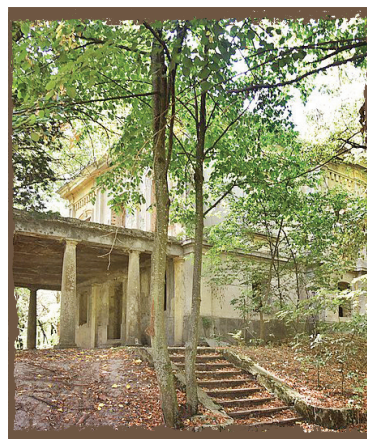
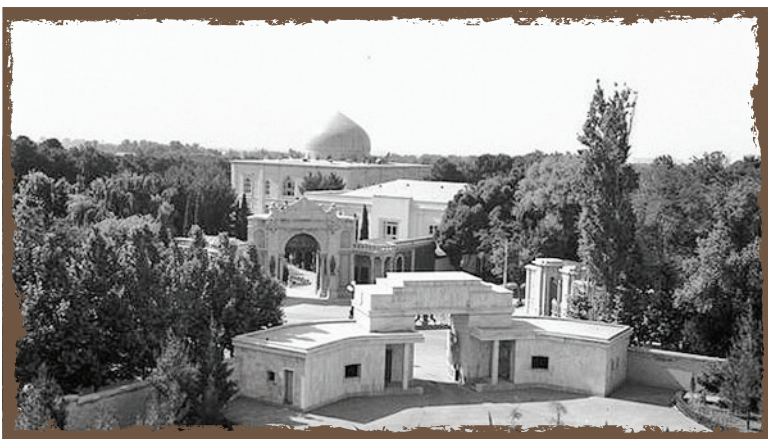
■ موضوع: بازارچه‌های تاریخی سنگلج
■ ویژگی: مکان‌های داد و ستد محلی و راسته مشاغل قدیمی
***
سنگلج در دوره قاجار گسترش پیدا کرد و خیلی زود انواع مشاغل و صنایع کوچک در این محله قدیمی پا گرفت. کم‌کم زیر هر گذر و نزدیک هر کوچه‌ای بازارچه‌ای پُر رونق ساخته شد.
سنگلج بازارهای بزرگ و عریض و طویل نداشت، اما قدم به قدم میزبان بازارچه‌های مختلف شد؛ دکان‌های کوچک و بزرگی که نیازهای ساکنان محله را برطرف می‌کردند و نزدیک به هم قد علم کردند. بسیاری از این بازارچه‌ها یادآور شخصیت یا رجالی بود یا به نام نیکوکاران نامگذاری می‌شد. اگر در گذری دباغخانه‌ای بود بیشتر مشاغل مربوط به آن آنجا شکل می‌گرفت و به یک بازارچه تبدیل می‌شد.

رضا شاه «شوشکه کشی» می‌کرد

■ موضوع: پارک شهر ■ ویژگی: نخستین پارک عمومی تهران

تهران که این روزها در محاصره بوستان‌های عمومی قرار دارد، در دوره پهلوی اول پارک نداشت و پایتخت‌نشین‌ها برای تفریح و تفرج به باغ‌های اطراف تهران پناه می‌بردند. پارک سنگلج در چنین برهه‌ای و با تخریب بخشی از این محله ساخته شد و اکنون عنوان قدیمی‌ترین پارک پایتخت را یدک می‌کشد. در دوره پهلوی اول که بزهداران گوشه‌ای از محله قدیمی سنگلج را فرق کردند، حکومت دستور احداث پارک در همان بخش را صادر کرد و اینگونه بود که نخستین پارک تهران در پرجمعیت‌ترین محله پایتخت متولد شد. نصرالله حدادی درباره ماجرای ساخت پارک شهر در سنگلج می‌گوید: «محدوده فعلی پارک شهر تا سال ۱۳۱۰ بخشی از محله سنگلج بود که به دلیل عمده تخریب شد. آنطور که جعفر شهری روایت کرده، رضا شاه در این مکان عقبه روشنی نداشت و شب‌ها آنجا «شوشکه کشی» می‌کرده و به همین دلیل وقتی به قدرت می‌رسد دستور تخریب آنجا را صادر می‌کند. شوشکه، سلاح سردی شبیه شمشیر بود که لات‌ها برای شاخ و شانه کشیدن و حریف طلبیدن به دست می‌گرفتند و عربده می‌کشیدند.» طبق قرار و مدار قبلی قرار بوده بخش تخریب شده محله سنگلج به احداث ساختمان سازمان بورس اوراق بهادار تهران تبدیل شود، اما در دوره پهلوی اول این اتفاق رخ نمی‌دهد و این قسمت از محله حد فاصل سال‌های ۱۳۱۴ تا ۱۳۲۴ شمسی متروکه می‌ماند. حدادی معتقد است پارک شهر از سال ۱۳۲۴ شمسی به بعد ساخته شده: «بعد از اعتراض‌های گسترده اهالی سنگلج که عموماً افراد پولداری بودند، حکومت تصمیم می‌گیرد زمین متروکه را که پاتوق بزهداران شده بود به پارک تبدیل کند. بعد از تخریب بخشی از محله، درختان زیادی باقی مانده بود که تعداد دیگری درخت به آنها اضافه می‌کنند و بعد هم دور تا دور آن را دیوار سنگی می‌کشند تا پارک شهر سرو شکل بگیرد. نخستین پارک تهران ابتدا به عنوان باغ سنگلج شناخته می‌شد و مردم جمعه‌ها برای تفرج به این محل می‌رفتند. در دهه ۵۰ سالی یک هفته درهای پارک شهر را می‌بستند و دلبنا بازهای تهران برای قمار به این محل می‌رفتند که با پیروزی انقلاب اسلامی بساط آنها جمع شد.»

محله‌ای زیر سایه باغ‌های رجال قاجاری

بسیار زیبا و ارزشمند آن که در مساحت حدود ۳۰ هکتار در جنوب غربی تهران و در دوره محمدشاه ساخته شده بود، در نقشه ترسیم برزین از تهران هم وجود داشت. این باغ دارای ۲ عمارت بود. باغ حاجی کاظم در جنوب شرق و شمال شرق دروازه قزوین، باغ معمارباشی در جنوب غرب سنگلج و شرق دروازه قزوین، باغ شیخ موسی در غرب سنگلج و جنوب محله دباغخانه، باغ میرزا زین‌العابدین در محله دباغخانه و کوچه میرزا یوسف، باغ وزیر نظام و زمین‌های بایر در غرب محله دروازه نو و کوچه وزیر نظام، باغ ابوالفتح خان در جنوب غرب سنگلج، باغ قوام‌الدوله در جنوب غرب محله (غرب باغ معیر الممالک)، باغ ملک‌آرا در شرق محله دباغخانه (غرب عمارت نواب ملک‌آرا) و باغ محمدحسن خان در شرق خیابان قوام‌الدوله از معروف‌ترین باغ‌های محله سنگلج هستند که حمیدرضا نرنجی نژاد از آنها نام می‌برد.

تا سال‌های نخست سلطنت ناصرالدین شاه چندان توسعه یافته نبودند. نرنجی نژاد مهم‌ترین باغ‌ها و مزارع خوش آب‌وهوای تهران قدیم را در محله سنگلج این گونه نام می‌برد: «باغ‌های فراوان غرب و جنوب غربی سنگلج و اراضی سبزی‌کاری متعلق به وزیر از مهم‌ترین باغ‌ها و مزارع کشاورزی تهران قدیم محسوب می‌شدند. علاوه بر این، باغ میرزا جعفر خان و حاج محمدتقی خان کشیک‌آقاسی، باغ میرزا آخو و باغ وزیر دفتر و چندین باغچه دیگر باعث طراوت آب و هوای محله سنگلج در تهران قدیم بودند. بیشتر محصولات این باغ‌ها توت و بخش دیگر به سایر میوه‌ها تعلق داشت و درختان چنار امروز محله، یادگار همان باغ‌های قدیمی محله سنگلج محسوب می‌شود.» عضو هیأت‌مدیره انجمن سنگلج همچنین باغ خاندان معیر الممالک را یکی از معروف‌ترین باغ‌های محله سنگلج عنوان می‌کند: «این باغ و عمارت

■ موضوع: باغ‌ها و مزارع سنگلج
■ ویژگی: آب و هوای مطبوع و زمین‌های حاصلخیز و پر محصول
***
سنگلج روستایی بود با باغ‌ها و مزارع پر محصول. بعد از اینکه تهران در همسایگی ری، رخت و لباس شهری به تن کرد، سنگلج تبدیل به یکی از محله‌های اعیانی تهران شد. به گفته حمیدرضا نرنجی نژاد، عضو هیأت‌مدیره انجمن سنگلج، هسته اصلی شهر تهران روستای سنگلج بود که در مرکز آن جای گرفت. با توسعه شهر تهران بسیاری از زمین‌ها تا جدار حصارها، باغ‌ها و مزارع به بافت مسکونی تبدیل شدند. همچنین بر اساس اسناد موجود و نقشه‌های به یادگار مانده از نازکوف، برزین و کرشیش، بخش عمده غرب تهران شاه‌طهماسبی، به ویژه جنوب غربی، باغ، بوستان و مزارع بود که نیمی از سنگلج را تشکیل می‌دادند. البته این باغ‌ها